Vasy Géza

Műhelyvallomás Kormos Istvánról

Az én gyerekkoromban – az 1942 utáni évtizedben – a költészet még alig tartozott a kicsinyek irodalmi nevelésének tárgykörébe. A népmesék és feldolgozásaik előbb-utóbb napi olvasmányaimmá váltak, akárcsak a műmesék, de verset alig ismertem. Talán csak Pósa Lajos írásait őrizte a családi emlékezet és a könyvtár, esetleg még Mórától, Móricztól valamit. S mire a Móra Kiadó – már az ötvenes évek közepén megkezdhette az igényes gyermekverskötetek megrendelését és kiadását, én már a robinzonádokon, a történelmi kalandregényeken is kezdtem átlépni a felnőtt irodalom hívévé válva. A magyar gyermekvers-irodalom felvirágoztatásában, mint ismeretes, meghatározó szerepe volt Kormos Istvánnak, aki egyébként, s ez kevéssé köztudott róla, nem a Rákosi-kor sivatagos világának hatására kezdett verses meséket írni, hiszen legelső megjelent könyve, az 1946-os *Az égig érő fa* már ilyen műfajú.

Kormos István nevével én magam 1956-ban találkoztam először. Ebben az évben könyvhétre jelent meg a *Mai magyar költők antológiája* az általa gondozott *A magyar költészet gyöngyszemei* sorozatban, Vargha Balázs válogatásában. Kormos itt szerényen, de hosszas hallgatása és kötetszerkesztői volta miatt érthetően csak egyetlen verssel szerepel, s ez a folyóiratban néhány hónappal korábban megjelent *Egy kihantolt sírra* első szövegváltozata. E vers esetleges akkori hatására nem emlékszem, annyi bizonyos, hogy akkor Illyéssel ismerkedtem a kortársak közül intenzívebben: ugyanakkor jelent meg a *Kézfogások* is. Viszont a mai napig élesen él bennem az a hatás, amelyet évekkel később keltett bennem a *Vonszolnak piros delfinek* az *Új Írás* 1963. májusi számában. Azóta tudom, hogy másokat is megragadott ez a mű, s tudom azt is, hogy 1956 és 1963 között nem is olvashattam volna más költeményt Kormostól, mert nem írt és nem is publikált egyetlen egyet sem.

A hatvanas évek második felében aztán kezdtek rendszeresebben megjelenni versei, s 1971-ben végre egy karcsú „gyűjteményes" kötettel is jelentkezett, a *Szegény Yorick* cíművel. Addigra én már fiatal kritikus voltam, s a *Népszavá*ban – napilaphoz képest viszonylag terjedelmes – mintegy három gépelt oldalnyi – ismertetést írhattam a könyvről. Egyetlen bekezdését hadd idézzem:

Kormos István kevés szavú, ritkán megszólaló költő. Eddigi életműve 130 lapon elfér. Nem nagyon volt miből rostálnia: csak azt írta meg, amit valóban fontosnak érzett. Nincs rossz verse. Nincsenek üresjáratai. A költészet publicisztikus felhígításának sohasem engedett. Pedig ilyen veszélyek ólálkodtak körülötte. S benne is, hiszen lírája részben epikus jellegű. Sokszor beszél vagy elmesél valamit. (Ezért is tud közvetlen természetességgel verses mesét írni – felnőtteknek is.) De nem időz a lényegtelen részleteknél. Összefogott. Minden szót súllyal, nyomatékkal ejt.

Akkor még nem ismertem ma is alig számontartott ifjúkori verseit, azok gyengébb megoldásait, s nem tudtam azt sem, hogy korai verseinek 1971-ben jelentősen átírt változatait közölte, így fejlődés helyett korai érettséget feltételeztem. Mindenesetre Kormos ekkortájt jegyezhette meg a nevemet. De személyesen csak később, talán 1973-ban találkoztunk. Külső munkatársa lettem a Móra Kiadónak: előbb lektori jelentéseket készítettem, majd antológiákat szerkesztettem.

Magam javasoltam, hogy az 1968 utáni fiatal író-sereglés számbavételére, szélesebb közönség számára való bemutatására készüljön antológia. Így jelent meg 1977-ben a *Tengerlátó*, amely Aczél Gézától Veress Miklósig félszáz 35 éven aluli költőt ajánlott a szakma figyelmébe. A kötetnek a költő Fazekas László volt a kiadói szerkesztője, de a munkának vele egyenrangú figyelmet szentelt Kormos István is. A félszáz szerző mindegyike az irodalmi élet résztvevője maradt, a versírással is csak néhányan hagytak fel, műfajt váltva. Egyetlen költő hiányzik feltűnően a névsorból: Oravecz Imre. Ő a szerkesztés idején az Egyesült Államokban tartózkodott, a kiadó vezetőinek véleménye szerint „disszidált", s ezért nem kerülhetett be.

A *Madárúton* című antológia 1979-ben jelent meg, s 45 pályakezdő, még kötet nélküli fiatalt mutatott be. E kötet szerkesztése Nagy Gáspárral még 1977-ben kezdődött el, s ebben is közreműködött októberi haláláig Kormos István. Talán túlzottan is jólelkű volt: olyanokat is javasolt megjelentetésre, akiknél a tehetség mértéke még nem igazán volt felmérhető, de volt már egy-két egészen jó versük vagy legalább strófájuk. Amikor a szerkesztés későbbi stádiumában én próbáltam néhányukat kihagyni, a kiadó kegyeleti okból úgy döntött, akiket Kormos javasolt, azok mind maradjanak benne az antológiában. S ugyancsak tisztelgésként került a kötet élére Kormos *Utánunk* című, a fiatalokhoz szóló verse.

Kormos István 1977. október 6-án este halt meg. Aznap kora este a tervek szerint egy rádióinterjút készítettem volna vele, de egy-két nappal korábban azt kérte, hogy halasszuk el a beszélgetést. Így arra már soha nem kerülhetett sor. Én viszont adósának éreztem magamat s szakmámat, az irodalomtörténetírást. 1980-ban ezért mintegy 60 oldal terjedelmű pályaképvázlatot készítettem róla. Ennek egyik fele a *Forrás*ban, a másik a *Tiszatáj*ban, majd az egész a *Pályák és művek* című könyvemben jelent meg. Ezen írás előmunkálatai közben sikerült – még az Országos Széchényi Könyvtárban is csak nehezen – hozzájutnom az 1947-es *Dülöngélünk* kötethez, s a korabeli technikai viszonyokat jellemezve: azt kézírással másoltam le a magam részére.

Miután tudtam, hogy a *Kortársaink* sorozatban elvileg van szerzője egy Kormos-monográfiának, a Szépirodalmi Kiadónál jelentkeztem, hogy az Arcok és vallomások sorozat számára írnék róla könyvet. Ez már a nyolcvanas évek közepén történt. Kaptam is szerződést, s kezdtem tovább tájékozódni. Ez a sorozat részletesebb életrajzi bemutatást is igényelt. S ez ügyben csődhelyzetbe kerültem. Felkerestem Péter Mártát, a költő harmadik feleségét, naivan azt gondolva, hogy tőle sok mindent megtudhatok. Akkor ugyanis már erősen kétséges volt számomra, hogy Kormos önéletrajzi vallomásai feltétlenül megfelelnek a tényeknek. Viszont férjének 1945 előtti életéről érdemlegeset Péter Márta sem tudott semmit a vallomásoktól eltérőt. S nem voltak közlése szerint dokumentumok sem. Kormosnak akkor még két nagynénje élt, de a feleségét Kormos távol tartotta felnevelő családjától, halála után pedig e két idős hölgy semmit nem nyilatkozott a költő gyermekkoráról. Tudtam azt is, hogy győri fiatal költők hiába nyomoztak Kormos ottani gimnáziumi tanulmányai után, egy tanár a mosonszentmiklósi iskolaéveket kereste ugyancsak eredménytelenül. Feladtam a reménytelennek látszó keresést – akkor még nem tudhattam, hogy csak átmeneti időre. Igaz, közben a Szépirodalmi Kiadó is tönkrement, felbontotta az én szerződésemet is, majd meg is szűnt.

Én azért nem egészen adtam fel a vele való foglalkozást. Verselemzéseket készítettem, foglalkoztam a László Pál által felfedezett s 1945 előtt megjelent valódi pályakezdés verseivel, tanulmányt írtam a víz motívumkörének jelenlétéről, majd egy tankönyvfejezetet is a költőről. S miután az ezredfordulóra nyilvánvalóvá vált, hogy senki nem készít a *Kortársaink* számára monográfiát róla, jelentkeztem Rónay Lászlónál, a sorozat szerkesztőjénél, aki örömmel fogadta tervemet.

Kezdetben úgy gondoltam, hogy egy, a sorozatba illő monográfiában nem kell majd feltétlenül sokat foglalkoznom az életrajzzal, talán tíz oldalon is megírhatom. Mindenesetre újabb anyaggyűjtéshez láttam, s közben elkészítettem egy életrajz első változatát, s így a

nem tudott, a kérdéses dolgok listája is összeállt. Eléggé terjedelmesnek bizonyult. Kormos István halála óta eltelt addigra már majdnem egynegyed évszázad, s bármilyen meglepő, ez a kutatás hasznára vált. Az időbeli távolság ugyanis kezdte elmosni a kegyeleti szempontokat. Másrészt viszont nagyon sokan nem éltek már. Meghalt addigra mindhárom felesége. Mint kiderült, volt egy féltestvére, de az sem élt már.

Be kellett látnom, hogy nem lehet azzal kezdeni egy huszadik századi költő bemutatását, hogy életének első 22 évéről semmi bizonyosat nem lehet tudni. Azt a furcsaságot addigra azért már kinyomozták a győriek, hogy Kormos István születési anyakönyvi kivonata alapján Kops Istvánnak született egy szabályos házasságban, tehát határozott állításával ellentétben: nem volt törvénytelen gyerek. Kérésemre aztán másnak is utánanéztek a levéltárakban segítőim: Borbály János, Villányi László és Wenczel Imre. Megtalálták a szülők házassági anyakönyvi bejegyzését. Az apa, Kops Balázs tehát nem futó vendégmunkás volt a faluban, hanem szabályos férj. S megtalálták a győri kórházi naplóban az édesanya halálozási adatát. Így tudjuk, hogy Kormos Anna nem István fiának 1923. október 28-i születése után halt meg, hanem 1925. július 10-én, Ferenc fiának születése után, gyermekágyi lázban. Néhány nap múlva a csecsemő is elhalálozott.

De más nyom nem volt. Az iskolásévekről csak annyit tudhattunk a vallomások alapján, hogy elemibe Mosonszentmiklóson, gimnáziumba Győrött járt, s hat gimnáziumi osztályt végzett. Ám e helyeken semmi nyom. Kormos István igyekezett mindent eltüntetni, de a fiatalkori, részben megtagadott versek ott maradtak a folyóiratok lapjain. Köztük az egyik, talán a leggyengébb, a *Vörösmarty Gimnázium* a *Magyarok* 1949. 4. számában jelent meg. Húsz évvel korábbi pályaképem kapcsán emlékeztem erre a verses szövegre, s elkezdett foglalkoztatni, hogy vajon mi köze lehetett Kormosnak ehhez a gimnáziumhoz. A szöveg sorolja a tanárok neveit, dicséri őket, s igencsak önképzőköri színvonalú. S akkor hirtelen bevillant valami: hátha nem a nappali, hanem a dolgozók gimnáziumába járt a már felnőtt fiatalember. Sikerült erről s más dolgokról is beszélgetnem Kulcsár Adorján tanár úrral, aki 1945 után ismerkedett meg Kormossal, közölte a *Diárium*ban verseit, s első kötetét is gondozta, s ő megerősítette feltevésemet. Irány tehát a Vörösmarty Gimnázium. Ott ugyan megszűnt már az esti képzés, de megtudtam, hol vannak az anyakönyvek. S meg is találtam bennük Kormos István nevét. A már kötetes költő 1948 januárjában tett eredményes felvételi vizsgát, s így az ötödik osztály tanulója lehetett. Egy tanév anyagát fél év alatt sajátították el, így egy év múlva, 1949. február 3-án már a hatodik osztályos bizonyítványt állították ki. A következő tanévben a diák hosszas mulasztása miatt nem volt osztályozható, s be is jelentette kimaradását. Győrben tehát valóban hiábavaló volt az anyakönyvben való nyomozás, annyi viszont igaz, hogy Kormos hat gimnáziumi osztályt végzett el.

Ezeknek az anyakönyveknek volt még két érdekessége. Ugyanabba az ötödik osztályba kezdett el járni Pallos Klára is, aki hatodikban már Kormos Istvánné néven iratkozott be. Tehát itt ismerkedtek meg. Még fontosabb az, hogy a felvételi vizsga jegyzőkönyvéből kiderül, hogy a diák legmagasabb iskolai végzettsége nyolc elemi, s a bizonyítványt a pesterzsébeti Ferenc József úti népiskolában szerezte meg. Nem volt túl nehéz beazonosítani, hogy ez a mai Mártírok útja 47. alatti Zrínyi Miklós Általános Iskola. Szerencsémre itt is megvoltak az anyakönyvek, amelyekből kiderült, hogy Kops István a VI-VIII. osztályokat végezte el itt, fokozatosan romló tanulmányi eredménnyel. Gondviselőjeként a VI. osztályban Kormos Balázst, a nagyapját nevezi meg az anyakönyv, a következő két évben viszont az édesapát, Kops Ferencet. Így egészen nyilvánvalóvá válik ama költői állítás képtelensége, hogy nem ismerte az apját. Figyelmesen végignézve az anyakönyveket rá lehetett találni ifj. Kops Balázsra is, aki mindvégig ebbe az iskolába járt, s igen jó tanuló volt. Annak viszont nem volt nyoma, hogy melyik iskolából került Pesterzsébetre a Kormos–Kops-család.

Kormos ismerői körében élt egy legenda arról, hogy a temetésen megjelent egy férfi, aki feltűnően hasonlított a költőre, de senki sem ismerte. Engem tényleg a vakszerencse segített. Felütöttem a fővárosi telefonkönyvet, s ott rátaláltam Kops Balázsné nevére. Az asszony a féltestvér özvegye, s megtudhattam tőle, hogy a két férfi tartotta egymással a kapcsolatot, kártyázgattak, focimeccsekre is jártak. Kaptam is tőle egy fényképet, amelyen egy Népstadion-beli focimeccsen láthatóak, s ezt közreadtam a *Szegény Yorick. Kormos István emlékezete* című könyvben. Kops Balázs 1929-1985 között élt, műszerész volt.

Természetesen megkerestem a költő első és harmadik házasságából származó lányait, Kormos Annát és Lucát is. Luca ugyan alig emlékezhetett apjára, hiszen ötödik életévében járt, amikor ő meghalt, de megadta az egyetlen még élő nagynéni, Terus néni lakcímét. Bázsa Sándorné ez időben már sokat tartózkodott kórházban, de 2001 szeptemberében – nem sokkal decemberi halála előtt – sikerült vele hosszasan beszélgetni. Talán a halál közelségét is érezte már a költő gyermekkori éveinek egyetlen ismerője, de nem ezt hozta fel annak indoklásául, hogy megnyilatkozik, hanem azt, hogy úgyis már annyi mindent tudok unokaöccséről. Ez idáig ugyanis mindig mindenkinek azt mondta, hogy minden pontosan úgy történt, ahogyan azt a Pista megírta, elmesélte.

Tőle tudom, hogy a család 1928-ban költözött el a Szigetközből. Előbb rövid ideig Angyalföldön éltek, s erről egy elfeledett korai vers is megemlékezik, s ez az adat a Magyar Életrajzi Lexikonban is helyesen szerepel. 1929-től Kispesten éltek éveken át, s innen költöztek Pesterzsébetre. A Kops-gyerek tehát csakis Kispesten járhatott elemi iskolába. Terus néninek jó volt a memóriája, ugyanis sikerült megtalálnom a ma már nem létező Kossuth téri állami elemi népiskola anyakönyveit, s bennük Kops István adatait 1930–1935 között az I-V. osztályokról. Érdekes módon itt is változik a gondviselő neve. Az I. és II. osztályban az édesapa, a III.-ban a mostohaanya nagynéni, a IV.-ben a nagyapa, az V.-ben ismét az apa.

Mindebből sejthető, hogy a családi élet nem volt kiegyensúlyozott. Terus néni és ifjabb Kops Balázsné emlékezéseiből annyi tudható meg, hogy Kops Balázs nem törődött a családjával, nyilván többször és hosszabb időre otthagyta őket, ezért egy idő után a második felesége kiadta az útját. Későbbi sorsát nem ismerik pontosan, valamikor 1955 körül halt meg.

Az apa kapcsán még valamiről szót kell ejteni. A költőnek 1944 óta vezetékneve a Kops helyett a Kormos. Ekkor fogadta őt örökbe anyai nagyapja, aki a nagymamával együtt felnevelte őt. A névváltoztatás ténye szerepel az anyakönyvben is, de a pesterzsébeti egykori árvaszéki iratoknak nem sikerült a nyomára bukkanni, sok anyag megsemmisült az 1944-es bombázásokban. A nagykorúság határa ekkor még 24 év volt, a 20 éves fiatal tehát örökbe volt fogadható. Kormosnak, ezen a néven jelenlegi ismereteink szerint 1943 októberében jelentek meg először versei, s számomra nyilvánvaló, hogy már korábban is szeretett volna tovább tanulni. Apja ezt nem vállalta, s ez lehetett végleges eltávolodásuk legfőbb oka. Terus néni először nem emlékezett okra, majd konkrét kérdésemre igenelte, hogy valóban a tanulás elutasítása volt a szakítás oka.

A Vörösmarty Gimnáziumot idéző vers segítségével 1949-től visszafelé haladva így sikerült végül a gyermek- és a kamaszkori éveket legalább főbb vonalaiban megismerni. További kisebb-nagyobb információk segítségével meg lehetett írni Kormos István első életrajzát. A legtöbb további adatot egy levélköteg adta. Kormos második felesége, 1956 és 1964 között Rab Zsuzsa volt. A mintafeleség elől menekült szinte a bohém hajlamú férj Párizsba 1963 májusában, ahol egy bő féléves megszakítással közel két esztendőt töltött. Közbeeső itthonléte alatt, 1964 májusában váltak el. A második párizsi időszakban Kormos rendszeresen levelezett Rab Zsuzsával, s az asszony megőrizte a leveleket. Végakarata szerint azok Nagy Gáspár tulajdonába kerültek, aki lehetővé tette számomra a mintegy 40 gépelt oldalnyi szöveg tanulmányozását, felhasználását. E levelekből nemcsak Kormos párizsi tartózkodásáról, ottani munkájáról lehetett sok mindent megtudni, hanem gondolkodásmódjáról is.

Megírhattam végül az egész monográfiát, amely 2002-ben a Költészet Napjára jelent meg a Balassi Kiadó jóvoltából. Aztán hamarosan szerkeszthettem a *Szegény Yorick. Kormos István emlékezete* című könyvet a Nap Kiadó sorozata részére, s ez őszre

meg is jelent.

Még egy munkát szeretnék Kormossal kapcsolatban elvégezni, s ebből adnék most némi mutatót. Munkám során nem kevés elfeledett, részben pedig kiadatlan anyaggal találkoztam. Egyetlen kiadványba kellene összegyűjteni a költő fiatalkori verseit az átírtak eredeti változataival, továbbá könyvbe még nem került néhány cikkét, vallomását, interjúját, játékos verseit, nagyon régóta meg nem jelentetett gyerekverseit. Helyet kaphatna itt néhány vele kapcsolatos vallomás, végül egy minél teljesebb bibliográfia, amelyben műveinek megjelenései és a róla szóló szakirodalom egyaránt szerepelnének.

Volna feladat mások számára is. Bizonyos vagyok benne, hogy lapokban és hagyatékokban rejtőznek még Kormos-szövegek. Kiadói munkája során is keletkezhettek olyan lektori jelentések, amelyek valahol fellelhetőek. Egyszer valaki kinyomozhatná Franciaországban a Nagy Cécile-ügyet. Kormos állítólag rengeteg francia nyelvű levelet írt a sokáig Amerikában tanító hölgynek: ha csak néhányat írt is, s azok előkerülnének, fontosak lennének. Aztán itt van Lőrincz Pál, Kormos barátja és költőtársa a háborús évekből, aki 1983-ban a *Magyar Nemzet*ben emlékezést közölt Kormosról, benne közzétette a költő néhány régi levelét azzal, hogy majd folytatja emlékezését. Az 1916-os születésű Lőrincz Pálról sem az író-, sem az újságírószövetség nem tud, s akiket kérdeztem, azok sem.

Végezetül még valamiről szólanék. Én még nem találkoztam olyan emberrel, aki ismerte és mégsem szerette Kormos Istvánt. S olyannal sem, aki már csak a verseit ismerhette meg, s azokat elutasította volna. A Vackor-történeteket pedig azok is őrzik magukban, akik a nevét gyerekként nem jegyezték meg. Kormossal foglalkozva mindenhol csak segítőkészséget tapasztaltam. Győrben, a Petőfi Irodalmi Múzeumban, az iskolákban, ahol adatokat kerestem, egykori barátainál, munkatársainál. Valahogy elterjedt a híre, hogy készül egy monográfia, s számomra ismeretlenek is jelentkeztek. Közülük különösen sokat köszönhetek Gy. Szabó Ferenc tanár úrnak, aki hírlaptári kutatásai révén jó néhány elfeledett Kormos-mű bibliográfiai adatával örvendeztetett meg. S megható volt a monográfia és az emlékkönyv fogadtatása is ebben a mai, az irodalomtól idegenkedő világban. Kormos István életműve és személye, úgy látszik, híd irodalmi táborok és korszakok között, híd lélektől lélekig. Köszönet érte.